

УДК 351.82

М. В. Гаман,
 д. держ. упр., професор,
 Перший заступник керуючого справами Апарату Верховної Ради України

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА МАКРО- ТА МІКРОРІВНЯХ

М. Haman,
 Phd, Professor, First deputy manager of the Verkhovna Rada of Ukraine

BACKGROUND OF INNOVATION AT MACRO AND MICRO LEVEL

Встановлено, що збільшенню темпів економічного зростання та підвищенню добробуту населення повинна сприяти відповідна державна підтримка функціонування та розвитку фундаментальної науки, формування ринку інноваційних послуг. Під інноваціями запропоновано розуміти сукупність заходів, спрямованих на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і появу на ринку нової конкурентноздатної продукції чи послуг. Доведено, що інноваційну діяльність стримують недостатність коштів, труднощі з матеріальними ресурсами, кризовий стан в науці, недостатня державна фінансова підтримка. Для входження України на рівних до світової економічної системи необхідним є формування інноваційної моделі розвитку економіки. Досягнення технічного та соціально-економічного ефекту інновацій передбачає необхідність поглиблення процесу конвергенції напрямів технологічних, економічних досліджень, досліджень у сфері державного управління.

Found that increase economic growth and improve welfare should facilitate the appropriate functioning of state support and development of fundamental science, innovative market development services. Under the proposed innovations understood as a set of measures on the use and commercialization of research results and developments in the market and the emergence of new competitive products or services. Proved that innovation hampering lack of funds, difficulties with material resources, the state of crisis in science, lack of state financial support. For entry to Ukraine at the level of world economic system is necessary to the formation of innovation model of economic development. Achieving technical and socio-economic benefits of innovation requires deepening the convergence of technological trends, economic research, research in the field of public administration.

Ключові слова: Державне управління, розвиток інноваційного процесу, моделі розвитку економіки, соціально-економічний ефект.

Key words: Public administration, development Innovation process model of economic development, social and economic impact.

ВСТУП

Формування інноваційної моделі розвитку економіки України є пріоритетним стратегічним напрямом і невід'ємною умовою входження на рівних у світову економічну систему. Комплексний перехід до принципово нових технологій, техніки, які забезпечуються підвищення ефективності господарювання, є пріоритетною можливістю виходу України з економічної кризи.

З урахуванням тенденцій світового технологічного розвитку перспективною є сегментація глобальних ринків нано-, біо- та інформаційно-комунікаційних технологій в напрямі більш інтенсивного розвитку нових технологічних секторів на зразок фармакогенетики, наноелектроніки, біоінформатики тощо.

Вирішенню завдання поглиблення процесу конвергенції напрямів технологічних і економічних досліджень для досягнення технічного та соціально-економічного ефекту інновацій сприяє стимулювання наукових пошуків і розширення меж теоретико-прикладної бази таких при-

родничих і технічних наук, як біологія, екологія, математика, інформатика, механіка, фізика, хімія, електроніка, приладобудування та економіка. Вирішенню проблем, зумовлених екологічними наслідками суспільно-економічної діяльності людини, повинна сприяти диверсифікація джерел енергетичного виробництва та перехід до використання екологічно безпечних видів палива, створення принципово нових технологічних рішень, зниження рівня шкідливих викидів та переробки виробничих відходів. Значення інноваційного підприємництва для розвитку діяльності підприємства та його функціонування в умовах ринкових відносин у сфері господарювання зростає, посилюючи відповідальність суб'єктів управління підприємством щодо здійснення інноваційної діяльності.

Водночас поширення на вітчизняних підприємствах і ефективність інноваційної діяльності знижуються за наявності комплексу проблем як в сфері економічної теорії й державного управління, так і в практиці створення, освоєння та впровадження у виробництво інно-

ваційних продуктів. Зацікавленість суб'єктів господарювання у здійсненні інноваційної діяльності, що забезпечуватиме технічний і соціально-економічний ефект, знижується існуванням недоліків у чинному законодавстві України щодо інноваційної діяльності.

РЕЗУЛЬТАТИ

Наявні проблеми в сфері практичного створення, розробки і впровадження інновацій. Законом України "Про інноваційну діяльність" від 04.07.2002 р. № 40-IV встановлені пільги в оподаткуванні, які стимулювали вітчизняні підприємства реєструвати інноваційні програми й продукти, займатися створенням і реалізацією нововведень на вітчизняному та зарубіжному ринках товарів і послуг. Проте в подальших редакціях закону (на підставі Закону № 2505-IV від 25.03.2005 р.) пільги з оподаткування інноваційних підприємств, що складала 50 % зниження податку на прибуток і 50 % — податку на додану вартість, скасовані. Нині ст. 17 Закону України "Про інноваційну діяльність" передбачено пільги лише на отримання державного кредиту за умови реєстрації підприємства інноваційним і його участі в тендері на отримання кредитних ресурсів для розвитку інноваційних програм.

Дієвість оцінки результатів економічного аналізу інноваційної діяльності суттєво знижується за відсутності відповідних методичних розробок, зокрема Методичних рекомендацій щодо визначення ефективності витрат, пов'язаних зі створенням інноваційних продуктів, їх впровадженням у виробництво.

Державна політика в сфері інновацій нині не спрямована на збільшення і стимулювання діяльності інноваційної діяльності підприємств як на вітчизняному, так і на міжнародному ринках товарів і послуг. Однак у світовій практиці постійно збільшується масштаб ринкової комерціалізації складових науково-технологічного доробку.

Відповідно до Стратегії розвитку України "Україна 2020: Стратегія національної модернізації", розробленої Міністерством економіки України в 2009 р., прогнозується, що обсяг світового ринку виробництва, експорту та імпорту інноваційної продукції сектора високих технологій до 2020 р. зросте в 1,6 раза, а обсяг експорту та імпорту — вдвічі. Тенденція щодо активності інноваційного інвестування наукових розробок та результативності інноваційного процесу активно зміщується в бік посилення економічної ролі країн Азії, Південно-Східної Європи та СНД — їх сумарна частка в глобальних витратах і поданих патентних заявках зростає за останні 10—15 років майже вдвічі і наближається до рівня 10 та 20 % відповідно. Однак такі риси нехарактерні українському ринку.

Комплекс існуючих проблем в сфері стимулювання та здійснення інноваційної діяльності обумовлює необхідність посилення загального рівня фінансово-економічних вимог до супроводу реалізації проектів наукових досліджень і розробок, передусім щодо удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційною діяльністю на рівні суб'єктів господарювання.

Слід відмітити, що поступове зростання уваги науковців до проблем у сфері інформаційного забезпечення управління інноваційною діяльністю, відбулося з 2003 р., тобто після прийняття Закону України "Про інноваційну діяльність" [1].

З урахуванням передбаченої Стратегією розвитку України "Україна 2020: Стратегія національної модер-

нізації" ролі інноваційної діяльності суб'єктів господарювання як фактора інноваційної моделі розвитку економіки виявлено проблеми теоретичного, методологічного та практичного напрямів щодо інформаційного забезпечення управління інноваційною діяльністю.

Необхідність впровадження інновацій у вітчизняне виробництво постійно зростає. До найбільш помітних негативних наслідків екстенсивного розвитку економіки в Україні слід віднести переважання застарілих основних засобів з високим ступенем зносу і високим рівнем ресурсомісткості продукції, що випускається.

Недостатнє завантаження частини виробничих потужностей, використання старих технологій виробництва зумовлюють невідповідність діяльності переважної кількості вітчизняних підприємств за рівнем продуктивності праці і та якісних характеристик продукції жорстким конкурентним вимогам світових ринків товарів і послуг. У зв'язку з цим, актуальним є вивчення економічної сутності інновацій та інноваційної діяльності.

Поняття "нововведення" (інновація) означає прогресивне нововведення, задіяне в динаміці, яке є новим для організаційної системи, що приймає і використовує її [2].

Перший напрям теоретичних досліджень у визначенні економічної сутності інновацій — це дослідження інновацій в їх розвитку (життєвий цикл), коли відбувається зміна форми нововведення від ідеї до впровадження у виробництво. Представниками даного напрямку досліджень є: С.М. Бешелєв, О.І. Волков, Ф.Р. Гурвич, М.Д. Дворцин, Д.І. Кокурін, А.І. Левінсон, Х. Нойбауэр, Й. Шумпетер.

Другий напрям — в рамках теорії інноваційного менеджменту. В публікаціях окремих представників напрямку дана теорія отримала назву "інноватика", в межах якої, в свою чергу, сформувалися нові самостійні піднапрями: формування нововведень; опір нововведенням; дифузія (розповсюдження нововведень); адаптація до них людини і пристосування нововведень до потреб людини; інноваційні організації; розробка інноваційних рішень тощо. Представниками такого напрямку в дослідженнях економічної сутності інновацій є: Н.П. Гончарова, Т.В. Майорова, П.Г. Перерва, Б. Санто, І.І. Цигилик.

Отже, якщо за першим напрямом розкриття економічної сутності інновацій підхід вивчаються об'єктивні закони розвитку теорії інновацій, то за другим — враховуються суб'єктивні фактори, що впливають на процеси створення інновацій.

Вважаємо, що найбільш комплексним є визначення інновацій від зародження ідеї до реалізації на ринку, що враховує як об'єктивні закони економічної теорії, так і суб'єктивні фактори впливу на інновації зовнішнього середовища. Розуміння економічної сутності інноваційної діяльності дає можливість ефективно використовувати економічні важелі для управління розвитком вітчизняних підприємств і підвищенням рівня прибутковості їх діяльності. Родоначальником інновацій вважається австрійський вчений Йозеф А. Шумпетер (1883—1950 рр.), який вперше ввів в науковий обіг в першому десятилітті ХХ ст. поняття "інновації" як нової економічної категорії.

Також засновниками пріоритету інновацій в підприємницькій діяльності є М.І. Туган-Барановський, М.Д. Кондратьєв, Г. Менш, Е. Хансен, Е. Менсфілд.

У 1912 р. в праці Й. Шумпетера "Теорія економічного розвитку" вперше з'явилося словосполучення "нова

комбінація" для позначення нової якості засобів виробництва, яке досягалося шляхом значних поліпшень діючого устаткування, введення нових засобів виробництва або систем його організації [3].

У своїх подальших працях замість поняття "нова комбінація" Й. Шумпетер застосовував термін "інновація". Оскільки інновації тісно пов'язані з НТП як постачальником інноваційних ресурсів і можливостей, Й. Шумпетер не обмежувався акцентом НТП лише в галузі виробництва, розглядаючи також нові ринки збуту, нову організацію і реорганізацію підприємств як відповідний прогрес.

Потужним стимулом науковим дослідженням у сфері інновацій та їх ролі в економічному розвитку стали праці М.Д. Кондратьєва, якого відомий американський економіст П. Друкер назвав економістом "номер один" ХХ століття [4, с. 8]. Розглянуті М.Д. Кондратьєвим великі цикли кон'юнктури (довгі хвили) ініціювали подальше вивчення причин цих циклів і їх тривалості, найбільш вагомою причиною яких визнано інновації. Ідеї М.Д. Кондратьєва вплинули на розвиток теорії Й. Шумпетера.

Значне місце в теорії інноваційних процесів займають концепції, що досліджують формування технологічних систем і розповсюдження інновацій. Серед вчених, що розвивають дані концепції, слід виділити англійських економістів К. Фрімена, Д. Кларка і Л. Суйте, які ввели поняття технологічної системи взаємозв'язаних сімейств технічних і соціальних інновацій. На їх думку, темпи економічного зростання залежать від формування, розвитку й старіння технологічних систем. Дифузія або процес розповсюдження інновацій розглядається як механізм розвитку технологічної системи. Автори пов'язують темпи дифузії нововведень з ринковим механізмом і вважають, що дифузія інновацій вимагає відповідних умов і стимулювання. На думку К. Фрімена і його колег, поштовхом до розвитку економіки слугує поява базисних інновацій в окремих галузях виробництва (що є спільним з концепцією Г. Менша). Старіння технологічних систем в одних країнах і поява нових в інших — призводять до нерівномірності розвитку між країнами [5].

Отримані вченими в ході досліджень висновки можуть використовуватися в розробці механізмів регулювання ринкових процесів, зокрема з урахуванням життєвого циклу технологій, продуктів і галузей.

Відповідно до Закону України "Про інноваційну діяльність" інноваціями є знову створені (побудовані) або вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, які істотно покращують структуру та якість виробництва й соціальної сфери [2]. Таким чином, законодавче визначення інновацій охоплює сфери виробництва, торгівлі, будівництва та всіх видів послуг, зокрема соціальну сферу.

Аналіз наведених вище підходів до трактування даного поняття дозволяє зробити висновок, що інновація визначається як кінцевий результат інноваційного процесу, що отримав втілення у вигляді нової або вдосконаленої продукції (технології).

Вважається, що процес вивчення інновацій передбачає комплексне дослідження нововведень у всіх сферах діяльності з визначенням економічного та соціального результату від їх впровадження.

Залежно від досліджуваних об'єкта та предмета зміст інновацій можна розглядати як:

- процес (Д.М. Гвішіані, І.І. Інінгс, М.М. Кабаков, А.А. Койре, В.Л. Макаров, С.Т. Раппопорт, Б. Санто, Б.І. Твісс);

- систему (В.Н. Лапін, Й.А. Шумпетер);

- зміну (І. Валента, Ю.В. Яковець);

- результат (С.І. Бешелєв, Ф.М. Гурвич, А.О. Левінсон).

Сформований комплексний підхід дозволив виділити три фактори, що визначають застосування в підприємницькій практиці того або іншого варіанту форми організації інноваційних процесів:

- стан зовнішнього середовища (політична й економічна ситуація, тип ринку, характер конкурентної боротьби, практика державно-монополістичного регулювання тощо);

- стан внутрішнього середовища досліджуваної господарської системи (наявність лідера-підприємця і команди підтримки, фінансові та матеріально-технічні ресурси, технології, сформована організаційна структура, корпоративна культура підприємства, зв'язки із зовнішнім середовищем тощо);

- специфіка інноваційного процесу як об'єкта управління.

Найважливішою умовою успіху інновації є наявність інноватора з новою ідеєю, здатного вжити максимум зусиль для її втілення в життя, та підприємця, готового розпочати реалізацію проекту, здійснити інвестиції, організувати виробництво, просунути новий товар на ринок, взяти на себе основний ризик і реалізувати власні комерційні інтереси.

Останніми роками багато підприємств в умовах розвинутої ринкової економіки вимушені зайнятися пошуком шляхів і можливостей заохочення нового покоління винахідників і новаторів — високоефективних внутрішньо-фірмових підприємців, які знаходять можливості для розвитку ініціативи, розробки нової продукції, технології освоєння нових сфер діяльності з використанням внутрішніх ресурсів. Таке внутрішнє підприємництво в рамках великих корпорацій отримало назву "інтрапренерство".

На думку Р. Нельсона, одним із методів, який може допомогти підприємству в усуненні внутрішніх конфліктів між інтеграцією та потребою в гнучкості і інноваціях, є інтрапренерство — розвиток на великому підприємстві внутрішніх ринків і відносно невеликих і незалежних підрозділів. Такі підрозділи призначені для створення і випробовування продуктів на внутрішніх ринках, налагодження усередині підприємства роботи з вдосконалення продуктів, впровадження інновацій, нових технологій і методів [6, с. 89].

Інтрапренерство можна назвати саморегульованим процесом: винахідника-ініціатора не можна ні призначити, ні зняти. Зазвичай, це люди, сповнені енергії і прагнення довести свою ідею до практичних результатів, не дивлячись на існуючі перешкоди.

Таким чином, інтрапренерство або внутрішнє підприємництво — це форма інноваційного підприємництва, що забезпечує впровадження інновацій в рамках великих компаній і транснаціональних корпорацій.

Найважливішою ознакою інновації є новизна отриманих в результаті її здійснення споживчих властивостей. Під інновацією розуміється не тільки впровадження нового продукту на ринок, але й ряд інших нововведень:

- нові або покращені види продукції (інновації продуктів);
- нові або покращені послуги (інновації послуг);
- нові або покращені виробничі процеси та технології (процесні й технологічні інновації);
- змінені соціальні відносини на підприємстві (соціальні і кадрові інновації).

Цілеспрямована система заходів з розробки, впровадження, освоєння, виробництва, дифузії і комерціалізації нововведень називається інноваційною діяльністю. За своїм змістом така діяльність є основою концепції підприємництва як особливої економічної категорії, оскільки впровадження інновацій сприяє створенню якісно нового ринкового попиту, підвищенню економічної активності суб'єктів господарювання, зростанню доходів.

Інноваційна діяльність є однією з форм інвестиційної діяльності та здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробничу і соціальну сфери. При цьому інноваційна діяльність включає такі напрями:

- випуск і поширення принципово нових видів техніки і технологій;
- реалізація довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат;
- фінансування фундаментальних досліджень для досягнення якісних змін продуктивних сил;
- розробка і впровадження нових ресурсозберігаючих технологій, призначених для покращання соціального й екологічного середовища.

Передумовами розвитку інноваційної діяльності на мікрорівні є інститут приватної власності, економічна самостійність товаровиробників, налагоджені господарські зв'язки між товаровиробниками, розвинений товарно-грошовий механізм, наявність підприємницької ініціативи до нововведень, сформованість і керуваність цілеспрямованої інноваційної політики.

Встановлено, що залученню додаткових фінансових ресурсів в науку та стимулюванню її розвитку через розробку нових ідей і продуктів сприяють підприємницькі інноваційні ініціативи на рівні суб'єктів господарювання. У світовій практиці перенесення високих технологій з області фундаментальної науки у виробництво відбувається за рахунок використання таких підприємницьких структур, як технопарки та технополіси, в яких концентруються наукові та навчальні центри й наукомісткі фірми. Збільшенню темпів економічного зростання та підвищенню добробуту населення повинна сприяти відповідна державна підтримка функціонування та розвитку фундаментальної науки, формування ринку інноваційних послуг.

Узагальнення існуючих підходів до визначення категорії "інновації" дозволило встановити, що доцільно під інноваціями розуміти сукупність заходів, спрямованих на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і появу на ринку нової конкурентоздатної продукції чи послуг. Поняття "інноваційна діяльність", що при цьому виникає, з урахуванням законодавчого визначення запропоновано трактувати як процес, спрямований на пошук можливостей інтенсифікації виробництва та задоволення суспільних потреб в конкурентоспроможних товарах і послугах на

основі використання науково-технічного і інтелектуального потенціалу), що враховує зміну завдань і принципів інноваційної діяльності в господарському середовищі та економічну основу створення і використання інноваційного продукту — технічний та соціально-економічний ефект.

Інноваційну діяльність стримують недостатність коштів, труднощі з матеріальними ресурсами, кризовий стан в науці, недостатня державна фінансова підтримка. Коли йдеться про причини затримки технологічного відновлення промислового виробництва, на перше місце висувається відсутність необхідних ресурсів, особливо фінансових.

ВИСНОВКИ

Для входження України на рівних до світової економічної системи необхідним є формування інноваційної моделі розвитку економіки. Досягнення технічного та соціально-економічного ефекту інновацій передбачає необхідність поглиблення процесу конвергенції напрямів технологічних, економічних досліджень, досліджень у сфері державного управління.

Література:

1. Про діяльність Міністерства економіки України у 2014 р. / Міністерство економіки. Звіт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.me.gov.ua
2. Про інноваційну діяльність / Верховна рада України. Закон України — Чинний від 2002-07-04 Офіційний вісник. К. — 2002. — № 36. — С. 266.
3. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития / Й.А. Шумпетер. — М.: Прогресс, 1982. — 254 с.
4. Drucker P. Innovations and Entrepreneurship: [practice and Principles] / P. Drucker — N.Y.: Harper and Row, 1985. — 853 p.
5. Capital Market Innovations and Financial Homs to Developing Conuntries. Sceini K.G. Intern. Bank for Reconstruction and Development. — Washington. P.C., 1996. — 789 p.
6. Haustein H. Innovation Glossary / H. Haustein, H. Maier- Oxford, N.Y., Toronto, Sydney, Frankfurt, 1986. — 878 p.

References:

1. Ministry of Economy. report (2014), "On the activities of the Ministry of Economy of Ukraine", available at: www.me.gov.ua (Accessed 10 July 2015).
2. Supreme Council of Ukraine The Law of Ukraine (2002), "On innovation", Ofitsijnyj visnyk, vol. 36, pp. 266.
3. Shumpeter, J.A. (1982), Teoryia ekonomycheskoho razvytyia [Theory of the Economic development], Prohress, Moskva, RF.
4. Drucker, P. (1985), Innovations and Entrepreneurship: [practice and Principles], Harper and Row, N.Y., USA.
5. Bank for Reconstruction and Development (1996), Capital Market Innovations and Financial Homs to Developing Conuntries. Sceini K.G. Intern, P.C., Washington, USA.
6. Haustein, H. Maier, H. (1986), Innovation Glossary Oxford, N.Y., Toronto, Sydney, Frankfurt, USA, Canada, Australia, Germany.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2015 р.